

بررسی ظرفیت فعلی کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی براساس دستور وابستگی

بهاره سادات هاشمی

دانش‌آموخته و مدرس مدعو آرفا دانشگاه بین‌المللی امام‌خمینی (ره)

لیلا گل‌پور

استادیار دانشگاه بین‌المللی امام‌خمینی (ره)

امیررضا وکیلی فرد

دانشیار دانشگاه بین‌المللی امام‌خمینی (ره)

چکیده

این پژوهش با هدف دستیابی به منبعی از فهرست افعال زبان فارسی همراه با ظرفیتشان به منظور استفاده در آموزش افعال به غیرفارسی‌زبانان انجام شده است. به همین منظور ابتدا جدولی از افعال کتاب مطالعات اجتماعی براساس ظرفیت آنها تهیه شده است و بعد در بخش آمار استنباطی، با استفاده از نرم افزار SPSS، داده‌ها بر اساس دستور وابستگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند و سپس نتایج به صورت جدول و نمودار توصیفی ارائه شده است. بر اساس نتایج ۶۹۷ فعل از کتاب علوم اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی به دست آمده است که از این تعداد ۶۹ فعل یک ظرفیتی، ۵۰۶ فعل دو ظرفیتی، ۱۱۸ فعل سه ظرفیتی و ۴ فعل چهار ظرفیتی هستند. با توجه به این آمار، افعال به کار رفته در این کتاب به ترتیب از نوع دو ظرفیتی، سه ظرفیتی، یک ظرفیتی و چهار ظرفیتی هستند. همانطور که اشاره شد، از افعال مستخرج شده از این پژوهش می‌توان در تهیه‌ی محتوای آموزشی، تهیه‌ی پیکره‌ی زبان فارسی به عنوان ابزار تحقیقی برای مسائل آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و تهیه‌ی فرهنگ کاربردی افعال فارسی ویژه‌ی غیرفارسی‌زبانان استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها: دستور وابستگی، ظرفیت فعل، فعل مرکب، پایه سوم، کتاب مطالعات اجتماعی

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

www.anjomanfarsi.ir

۱. مقدمه

فعل‌های فارسی علاوه بر این که ابزار بیان رویدادها بوده و معنای تمام کنندگی جملات و عبارات زبانی را برعهده دارند، از نظر صرفی، نحوی، معنایی و کاربردی نیز بسیار حایز اهمیت هستند. از لحاظ نحوی افعال فارسی اطلاعات متعددی از قبیل شخص، شمار، زمان، ظرفیت، وجه و فرایندهای همچون مجهول‌سازی، سببی‌سازی دارند که کاربرد نادرست یا ناپسندیده هر یک می‌تواند در برقراری ارتباط زبانی اختلال ایجاد کند. در واقع باید پذیرفت که آموزش هر فعل به معنای آموزش مجموعه‌ای از نکات دستوری است که در صورت عدم توجه به این مساله، فارسی‌آموز یا با ترجمه از زبان خود ساخت دستوری فعل را شکل می‌دهد و یا با حدس و گمان‌های ناآگاهانه آن را به کار برده که نتیجه در هر دو صورت، ایجاد اشکال در بیان صحیح خواهد بود. مثلاً فارسی‌آموز اگر نداند که ظرفیت نحوی فعلی همچون سوار شدن به این شکل است که عاملی سوار وسیله‌ای می‌شود آن گاه ممکن است به تولید مواردی مانند «مسافر به هواپیما سوار شد»، «مسافر از هواپیما سوار شد» و یا «مسافر با هواپیما سوار شد» دست بزنند. همچنین فارسی‌زبانان کاربرد فعلی مانند کمک کردن را به صورت‌های «او به من کمک کرد»، «او مرا کمک کرد» و «او کمک من کرد» درست می‌شمارند؛ یعنی در حال حاضر فارسی‌زبانان برای این فعل سه ساخت دستوری متفاوت را به کار می‌برند. از این رو ملاحظه می‌شود که هر فعل برای خود ساخت دستوری ویژه‌ای دارد که باید مورد توجه قرار گیرد (میرزایی ۱۳۸۸). برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، مدرس زبان فارسی نیاز دارد تا ساخت ظرفیتی افعال فارسی را بداند و آن را در اختیار فارسی‌آموزان قرار دهد تا آنان بتوانند، دست به تولید زبانی بزنند. همچنین لازم است به

فارسی‌آموزانی که قصد تحصیل در رشته‌های مختلف دانشگاهی در ایران را دارند، واژه‌های مناسب را آموزش دهند. در حال حاضر منبع خاصی برای تعیین چنین واژه‌هایی همراه با ساخت‌های دستوری مورد نیازشان وجود ندارد؛ از این رو در این پژوهش، به عنوان گامی نخست، وضعیت ظرفیت افعال به کار رفته در کتاب درسی کتاب "مطالعات اجتماعی" پایه سوم ابتدایی بررسی شده است تا بتوان از آن در سطوح مختلف فارسی‌آموزی (آموزش، تهیه محتوا) استفاده کرد. در حال حاضر فارسی‌آموزان مرکز آموزش زبان فارسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی به سه گروه علوم پزشکی، فنی و انسانی گروه‌بندی شده‌اند و با تکیه بر آموزش فارسی با اهداف ویژه این کتاب، در مورد موضوعات مربوط به علوم انسانی و اجتماعی است که با این رشته‌ی علوم انسانی هم‌پوشانی دارد. کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم، به این علت انتخاب شده است که در دوره‌های پیش از آن (پایه‌ی اول و دوم ابتدایی)، کتاب مطالعات اجتماعی به صورت مجزا وجود ندارد و دلیل دیگر این است که به لحاظ محتوای زبانی هم، حجم متون به کار رفته در این کتاب قابل توجه است؛ از این رو در تحلیل داده‌های زبانی و نتیجه‌گیری‌های پژوهش، می‌توان با اطمینان بیشتری قدم برداشت. با توجه به مباحث ذکر شده، این پژوهش بر آن است تا با بررسی ظرفیت‌های فعلی کتاب مطالعات علوم اجتماعی پایه‌ی سوم، انواع ظرفیت‌های این کتاب را بر اساس دستور وابستگی طبقه‌بندی نماید تا از نتایج آن در امر آموزش افعال به غیرفارسی‌زبانان و سایر موارد آموزشی استفاده‌ی بهینه به‌دست آید.

۲. پیشینه پژوهش

در این بخش مروری داریم بر آثار پژوهشگرانی که براساس دستور وابستگی و یا در حوزه‌ی ظرفیت افعال به تحقیق پرداخته‌اند:

۲-۱. محمدباقر میرزایی حصاریان (۱۳۸۸) در پژوهشی با نام "آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و طبقه‌بندی آموزشی افعال"، اظهار داشته است افعال به سبب دربرداشتن اطلاعات متعدد، با اهمیت و کاربردی، نقش برجسته‌ای در دوره‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان ایفا می‌کنند. با وجود انجام تحقیقات فراوان در زمینه‌ی افعال فارسی همچنان خلاء وجود منبع جامع و مناسبی از فعل‌های فارسی که متناسب با نیازهای فارسی‌آموزان و اصول آموزشی تهیه شده باشد، احساس می‌شود. قدر مسلم علم زبان‌شناسی جایگاه تعیین‌کننده‌ای در این راستا دارد. در این نوشتار ضمن تأکید بر لزوم توجه به نگرش آموزشی نسبت به ویژگی‌های زبان‌شناسی و بیان نظر برخی درباره‌ی فعل و دسته‌بندی آن، براساس ویژگی‌های زبان‌شناختی و آموزشی طرحی برای طبقه‌بندی آموزشی افعال فارسی ارائه شده است که از آن می‌توان برای مواردی همچون فرهنگ‌نگاری، تهیه و تدوین مواد درسی، آزمون‌سازی و آموزش زبان فارسی استفاده کرد.

۲-۲. مولودی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان "فرهنگ ظرفیتی فعل: تلاشی در جهت آموزش فارسی به غیرفارسی‌زبانان" در زبان، بیان می‌دارند که برخی از اجزاء سخن ظرفیت دارند. مفهوم ظرفیت که برگرفته از نظریه دستوروابستگی است، به تعداد و نوع پیوندهایی که عناصر نحوی می‌توانند با هم تشکیل دهند، اطلاق می‌شود. در دستورهای مبتنی بر ظرفیت، انگاره‌ای از جملات ارائه می‌شود که در آن، یک عنصر بنیادین (هسته) و تعدادی عنصر وابسته که به آنها متمم یا موضوع می‌گویند، ایفای نقش می‌کنند. نوع و تعداد متمم‌ها توسط ظرفیت منسوب به هسته تعیین می‌شود. در بسیاری از زبان‌ها، متمم‌های عناصر دارنده ظرفیت در فرهنگ‌های عمومی یا ظرفیتی فهرست می‌شوند. فرهنگ‌های ظرفیتی که فهرست کاملی از عناصر دارای ظرفیت به همراه متمم‌هایشان (اعم از اجباری و اختیاری) به دست می‌دهند، می‌توانند در زمینه‌های متفاوتی مورد استفاده‌های زبانشناختی قرار گیرند. از جمله‌ی این استفاده‌ها می‌توان به کاربرد آنها در آموزش زبان به سخنگویان سایر زبان‌ها اشاره کرد. متأسفانه زبان فارسی تاکنون از چنین فرهنگ‌هایی بی‌بهره بوده و آموزش آن زبان به غیرفارسی‌زبانان، به دلیل کمبود چنین مواد آموزشی‌ای، با دشواری‌های فراوانی روبه‌رو بوده است. این مقاله، شرحی است از تولید نخستین فرهنگ ظرفیتی افعال فارسی که بخشی از پروژه دادگان درختی وابستگی است. این فرهنگ، با بهره‌گیری از مفاهیم نظریه‌ی دستور وابستگی و شیوه‌های استخراج رایانه‌ای تهیه شده و حاوی ۴۲۸۲ سرواژه‌ی فعلی منحصر به فرد و ۵۴۲۹ جفت فعل متمم است.

۲-۳. رسولی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان "استخراج بی‌ناظر فعل در زبان فارسی" با بررسی روش‌های مختلف استخراج بی‌ناظر ظرفیت فعل در زبان فارسی، در خصوص یافتن فعل در متون زبانی و ابهامات موجود در شناخت ظرفیت فعل راه‌حلی‌هایی پیشنهاد داده‌اند. طبق بررسی‌های موجود در این مقاله، الگوریتم پیشنهادی برای امید (EM) دارای بالاترین

دقت موجود در روش‌های استخراج ساخت‌های ظرفیتی فعل در زبان فارسی است. دقت الگوریتم پیشینه‌سازی امید در این کار بیش از دو برابر آزمون فرض دو جمله‌ای بر اساس معیار F شده است.

۴-۲. امید طیب زاده (۱۳۹۳) در کتاب "ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین جمله در فارسی امروز" ابتدا شرح مختصری درباره دستور وابستگی ارائه کرده و سپس براساس پیکره‌ای با بیش از سه هزار فعل فارسی هشت متمم برای افعال فارسی برشمرده و در نهایت بیست و سه ساخت بنیادین جمله را برای زبان فارسی معرفی کرده است.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. دستور وابستگی

این نظریه را نخستین بار لوسین تنی‌یر فرانسوی که از شاگردان مکتب پراگ بود، در سال‌های میانی قرن بیستم در فرانسه عرضه کرد اما دیری نگذشت که این نظریه در سرتاسر اروپا گسترش یافت و مخصوصاً در آلمان طرفداران بسیاری پیدا کرد، به حدی که بسیاری از زبان‌شناسان و نظریه‌پردازان آلمانی به اصلاح و تکمیل آن همت گماردند و به تدریج آن را مبدل به یکی از رایج‌ترین و محبوب‌ترین نظریه‌های دستوری در آلمان کردند. استفاده از مبانی این دستور در امر آموزش زبان در کلاس‌های زبان آلمانی گوته در آلمان و نیز انتشار انبوه دستورهای وابستگی و فرهنگ‌های دو زبانه و تک زبانه معروف به فرهنگ‌های ظرفیت در این کشور، مؤید اهمیت این دستور در سنت دستورنویسی معاصر آلمانی است. بر اساس دستور وابستگی تحلیل ساخت جمله با فعل آغاز می‌شود زیرا فعل تعیین می‌کند که در هر جمله چه وابسته‌هایی (مثلاً فاعل یا انواع مفعول) می‌تواند یا باید وجود داشته باشد.

روابط بین فعل و فاعل در دستور وابستگی به شکل رابطه‌ی حاکم و وابسته در می‌آید. هسته‌ی فعلی یا فعل مرکزی، در دستور وابستگی، عبارت از فعلی است که نوع و تعداد وابسته‌های جمله را تعیین می‌کند. این تفاوت در نگاه اول چندان مهم به نظر نمی‌آید، اما به اهمیت آن مخصوصاً در مورد جمله‌هایی که با افعال وجهی (مانند بایستن و توانستن) ساخته می‌شود بهتر می‌توان پی برد. افعال وجهی از جمله افعالی هستند که اولاً همواره به همراه یک متمم فعلی در جمله ظاهر می‌شوند و ثانیاً مطابقت فاعل و متمم فعلی در مورد آن‌ها مانند مثال زیر الزامی است.

- (۱) او (سوم شخص، مفرد) می‌تواند کتاب را بخواند (سوم شخص، مفرد).
- (۲) ما (اول شخص، جمع) باید کتاب را بخوانیم (اول شخص، جمع).

دستور وابستگی برای دو جمله فوق به ترتیب افعال وجهی توانستن و بایستن را به عنوان هسته فعلی انتخاب می‌کند؛ زیرا افعال وجهی تعیین می‌کنند که اولاً جمله لزوماً به فعل دیگری نیاز دارد، و ثانیاً آن فعل دیگر در زمان حال حتماً باید وجه التزامی باشد.

دستور وابستگی اساساً به روابط میان هسته و وابسته‌های آن در گروه‌های نحوی می‌پردازد. و بحث ظرفیت در این دستور مخصوصاً به اجزاء کلام اصلی، یعنی به فعل‌ها، اسم‌ها و صفت‌ها مربوط می‌شود؛ یعنی به عناصری که در نقش هسته ظاهر می‌شوند و دارای ساخت ظرفیتی هستند (هربست ۱۹۸۶)، هسته‌ی هر جمله در دستور وابستگی همواره فعل اصلی یا مرکزی آن جمله است، مثلاً هسته‌ی جمله‌ی زیر فعل "خواندن" است:

علی کتاب سبز را خواند.

بقیه‌ی اجزای جمله یا مستقیماً وابسته به فعل هستند، یا وابسته‌ی یکی از وابسته‌های فعل. در این جمله دو گروه اسمی "علی" و "کتاب سبز" هر دو از وابسته‌های مستقیم فعل "خواندن" محسوب می‌شوند که اولی در نقش فاعل و دومی در نقش متمم مستقیم (مفعول) ظاهر شده است. در دستورهای سنتی و حتی در غالب دستورهای جدید، مثلاً دستور زایشی، تحلیل نحوی جمله از خود جمله آغاز می‌شود، به طوری که در نخستین گام برای تحلیل نحوی، جمله را به دو بخش نهاد (یا گروه اسمی) و گزاره (یا گروه فعلی) تقسیم می‌کنند، اما در دستور وابستگی، تحلیل نحوی از فعل آغاز می‌شود و سپس متمم‌های بلافصل آن (مثلاً فاعل، متمم مستقیم، متمم حرف اضافه‌ای و غیره) به دنبال می‌آیند. به عبارت دیگر تحلیل دستوری در دستور وابستگی بر اساس شرح روابط میان هسته و وابسته است. دیگر اینکه در دستور وابستگی فاعل هم در کنار متمم مستقیم و متمم حرف اضافه‌ای و غیره، از زمره‌ی متمم‌های فعل محسوب می‌شود (هربست ۱۹۸۶). پیوستگی وابسته‌های گوناگون را به هسته‌شان را بر اساس نقش هسته در تعیین شکل وابسته‌هایش، به چهار دسته‌ی گوناگون تقسیم کرده است. (طیب زاده ۱۳۹۱)

۲-۳. متمم‌ها و غیر متمم‌ها

بر اساس نظریه‌ی وابستگی افعال هم مانند اتم‌ها ظرفیت‌های گوناگونی دارند (طیب زاده ۱۳۸۵). برخی از افعال تک ظرفیتی‌اند، یعنی فقط یک متمم، برخی دوظرفیتی، برخی سه ظرفیتی و تعداد اندکی از آنها چهار ظرفیتی‌اند. برای نمونه فعل "خوردن" فعلی دوظرفیتی است؛ زیرا دو متمم (فاعل و متمم اجباری) می‌پذیرد:

- سارا غذایش را خورد.

یا فعل "دادن" فعلی سه ظرفیتی است که سه متمم (فاعل، متمم و متمم حرف اضافه‌ای) می‌گیرد.

- سحر یک لیوان آب به سوسن داد.

و یا فعل "شرط بستن" فعلی چهار ظرفیتی است که (فاعل، متمم حرف اضافه‌ای، متمم حرف اضافه‌ای و متمم بندی) می‌پذیرد.

- من با تو سر یک میلیون شرط می‌بندم که می‌بریم.

متمم‌های فعل یا اجباری‌اند و یا اختیاری؛ متمم‌های اجباری و اختیاری هر دو به ظرفیت فعل تعلق دارند اما تفاوت در این است که با حذف متمم‌های اجباری جمله غیردستوری می‌شود ولی با حذف متمم‌های اختیاری جمله ناقص می‌شود. هر فعل ممکن است افزون بر متمم‌های اجباری و اختیاری، وابسته‌های دیگری نیز بگیرد که آنها را افزوده می‌نامیم. افزوده‌ها به عناصری اطلاق می‌شوند که به ظرفیت فعل تعلق ندارند و فقط برای توصیف فعل یا جمله به کار می‌روند. افزوده‌های عام برای توضیح بیشتر درباره جمله و افزوده‌های خاص برای توصیف فعل استفاده می‌شوند. برای مثال در جمله‌ی زیر "خوشبختانه" افزوده عام، "مینا" فاعل، "خانه" متمم اجباری، "ارزان" افزوده خاص و "مهدی" متمم اختیاری است.

- خوشبختانه مینا خانه را ارزان به مهدی فروخت.

۳-۳. انواع فعل از نظر ساختار

فعل در زبان فارسی از نظر ساختمان به سه گروه ساده، پیشوندی و مرکب تقسیم می‌شود. فعل ساده فعلی است که مصدر آن از یک کلمه تشکیل شده باشد (رفتن، بودن). فعل پیشوندی نیز به فعلی گفته می‌شود که مصدر آن از یک پیشوند و یک فعل ساده ساخته شده باشد (برگشتن، واماندن). فعل مرکب فعلی است که از ترکیب یک صفت یا اسم با یک فعل ساده ساخته شده و یک معنی کامل را می‌رساند مانند: حدس زدن، اجرا کردن، خیام‌پور (۱۳۸۲). در ادامه با توجه به اینکه دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به فعل مرکب وجود دارد، دو دیدگاه مهم یعنی دیدگاه دبیرمقدم و طباطبایی در این رابطه بررسی می‌شوند:

۱-۳-۳. فعل مرکب از دیدگاه دبیرمقدم - ۱۳۹۹

دبیرمقدم (۱۳۷۶) به دو فرآیند ترکیب و انضمام در تشکیل فعل مرکب اشاره کرده است. به اعتقاد وی در زبان فارسی انضمام مفعول صریح و گروه حرف اضافه‌ای وجود دارد، به این معنا که تحت فرآیند انضمام، مفعول صریح نشانه‌های دستوری وابسته به خود را (شامل حرف نشانه "را"، حرف تعریف نکره "ی"، نشانه ی جمع، ضمیر ملکی متصل و ضمیر اشاره) از دست می‌دهد و به فعل منضم و فاقد حالت دستوری می‌شود. نتیجه‌ی این فرآیند به لحاظ ساختی فعل مرکب انضمامی است که اولاً لازم است و ثانیاً از نظر معنایی یک کل و واحد معنایی است. در مثال (ب) در زیر شاهد چنین فعلی هستیم:

الف. بچه‌ها غذایشان را خوردند.

ب. بچه‌ها غذا خوردند.

۲-۳-۳. فعل مرکب از دیدگاه طباطبایی

طباطبایی (۱۳۸۴)، در واقع در پاسخ به نظرات دبیرمقدم (۱۳۷۶)، معیارهایی را برای تشخیص افعال مرکب قید کرده است که آنها را عیناً می‌آوریم:

معیار اول: فعل مرکب یک واحد معنایی است که هم‌کرد یا جزء فعلی آن از محتوای معنایی خود تهی شده است و بخش اعظم معنای آن را همراه یا جزء غیرفعلی حمل می‌کند. به بیانی واضح تر افعال مرکب معنای ترکیبی ندارند، یعنی معنای آنها سر جمع معانی اجزای سازنده نیست. برای مثال در عبارت "غذا خوردن"، "غذا" و "خوردن" هر کدام معنی مشخص خود را

دارند، بنابراین "غذا خوردن" فعل مرکب نیست، اما "حرف زدن" یک فعل مرکب است، زیرا همکرد آن ("زدن") از معنا تهی شده است، و معنای کل فعل مرکب در همراه آن ("حرف") نهفته است.

معیار دوم: اگر عبارتی از یک اسم و یک فعل گذرا (متعدی) ساخته شده باشد و این دو در مجموع به یک مفعول رایی احتیاج داشته باشند، با فعل مرکب سروکار داریم. بنابراین "اتو زدن" فعل مرکب است، اما "بستنی خوردن" فعل مرکب نیست: الف. پیرزن لباس را اتو زد.

ب. *او بستنی را خورد.

درمثال (الف) در بالا، "اتو" متمم مستقیم فعل متعدی "زدن" نیست، زیرا جمله خود دارای یک متمم مستقیم ("لباس") می‌باشد. در این حالت چاره‌ای نداریم جز اینکه "اتو" را همراه فعل مرکب "اتو زدن" در نظر بگیریم. از طرف دیگر در مثال (ب)، "غذا" متمم مستقیم فعل متعدی "خوردن" است، زیرا آوردن یک متمم دیگر با این فعل ("بستنی")، باعث غیر دستوری شدن جمله می‌شود.

معیار سوم: اگر عبارتی از یک اسم و یک فعل متعدی ساخته شده باشد و این دو در مجموع همچون فعل لازم عمل کنند، یعنی به متمم مستقیم احتیاج نداشته باشند، با فعل مرکب سر و کار داریم؛ مثلاً در مثال‌های زیر "رنج کشیدن" و "بازی کردن" فعل مرکب هستند:

الف. همیشه رنج می‌کشد.

ب. بچه‌ها در حیاط بازی می‌کنند.

۳-۴. ساخت‌های بنیادین اصلی در فارسی

ساخت‌های بنیادین جمله‌های زبان به دو دسته‌ی ساخت‌های اصلی (واژگانی) و ساخت‌های بنیادین مشتق (یا واژگانی-نحوی) تقسیم می‌شوند و ساخت بنیادین اصلی هر جمله عبارت است از فعل اصلی یا مرکزی آن جمله بعلاوه‌ی متمم‌های اجباری و اختیاری آن. ساخت‌های بنیادین اصلی اساساً ساخت‌هایی واژگانی هستند زیرا شکل آن‌ها توسط ساخت ظرفیتی افعال که در واژگان زبان قرار دارند تعیین می‌شود. تعداد ساخت‌های بنیادین جمله در همه‌ی زبان‌ها محدود است، و هر جمله‌ای را در زبان می‌توان به یکی از آن‌ها تقلیل داد. اما ساخت بنیادین مشتق به ساختی اطلاق می‌شود که بر اثر اعمال یک فرایند نحوی بر یک ساخت بنیادین اصلی پدید می‌آید، و چون علاوه بر واژگان، حوزه‌ی نحو نیز در تعیین ویژگی‌های ساخت‌های مشتق نقش دارند، ساخت‌های مشتق را اساساً ساخت‌هایی واژگانی-نحوی می‌دانند. تعداد فرایندهای نحوی در هر زبانی محدود و مشخص است، در نتیجه تعداد ساخت‌های بنیادین مشتق نیز همچون تعداد ساخت‌های اصلی در زبان‌ها محدود و قابل شمارش است. در واقع به علت محدود بودن تعداد ساخت‌های بنیادین اصلی و مشتق در زبان‌ها، و نیز به علت محدود بودن قواعد حاکم بر بسط و ترکیب انواع ساخت‌ها با هم، کودکان می‌توانند در مدت بسیار کوتاهی ساختار نحوی زبان پیرامون خود را فرا بگیرند. جمله‌ی معلوم "علی غذا را خورد" در (الف) دارای ساخت بنیادین اصلی است، اما جمله‌ی مجهول "غذا خورده شد" در (ب)، که بر اثر اعمال فرایند مجهول ساز بر جمله‌ی (الف) شکل گرفته است، دارای یک ساخت بنیادین مشتق است (برای مشخص کردن ساخت‌های بنیادین مشتق، نوع ساخت مشتق را با حروف ریز در درون ساخت بنیادین آن مشخص می‌سازیم): (در این تحقیق به اختصار فاعل به صورت "فا"، متمم به صورت "مت"، متمم حرف اضافه‌ای به شکل "متح"، متمم اضافه‌ای به صورت "متا"، مسند به صورت "مس"، متمم بندی به شکل "متب"، متمم قیدی به صورت "متق" و بند مرخم به شکل "فاندم" نشان داده شده است).

الف. [[علی]]، [[غذا را]]، [[خورد]]:]

ساخت بنیادین: ||فا،مت||

ب. [[غذا]]، [[خورده شد]]:]

ساخت بنیادین(مشتق): ||فامجهول||

فهرست حاضر برحسب تعداد متمم‌های هر ساخت به چهار گروه تقسیم شده‌اند که مشتمل هستند بر ساخت‌های بنیادین یک-تا چهار ظرفیتی. ساخت‌های بنیادین هر یک از این گروه‌ها در زیر آن‌ها و به ترتیب فاعل(شامل فاعل اسمی و فاعل بندی)، متمم مستقیم، متمم حرف اضافه‌ای، متمم اضافه‌ای، متمم بندی، مسند، تمیز، و متمم قیدی آمده است. ساخت‌های بنیادین

درون دو جفت خط عمودی (||) نمایش داده شده است، و در تمام این ساخت‌ها وجود فعل بدیهی انگاشته شده و از درج آن خودداری شده است. مجموعاً ۲۴ ساخت بنیادین اصلی برای زبان فارسی پیشنهاد شده است، با این تذکر که شاید با جستجوی بیشتر و تحلیل جملات متنوع تر بتوان موارد دیگری را نیز بدین فهرست افزود.

ساختهای بنیادین تک ظرفیتی

(۱) ||فا||

آمدن: [[علی فا]، [آمد]]

رفتن: [[همه فا]، [رفتند]]

(۲) ||فابند||

جاداشتن: [[جا دارد]، [که به دیدن او برویم فابند]]

بنظر رسیدن: [[بنظرمی رسد]، [که بیمار است فابند]]

بایستن: [[باید]، [برویم فابند]]

نمودن: [[می نماید]، [که او بیمار است فابند]]

(۳) ||فابند مرخم||

توانستن: [[می توان]، [رفت فابند م]]

بایستن: [[باید]، [سخن گفت فابند م]]

شدن: [[می شود]، [در را باز گذاشت فابند م]]

ساختهای بنیادین دو ظرفیتی

(۴) ||فابند، مس||

بودن: [[امید مس]، [است]، [که بیاید فابند]]

[[پیدا مس]، [ست]، [که دروغ می گوید فابند]]

[[ضروری مس]، [است]، [که او را بینم فابند]]

[[لازم مس]، [است]، [که اقدامی بکنیم فابند]]

[[همان مس]، [است]، [که گفتم فابند]]

[[از چشمانش پیدامس]، [ست]، [که دروغ می گوید فابند]]

(۵) ||فا، مت||

خواندن: [[ما فا]، [کتاب را مت]، [خواندیم]]

خوردن: [[آنها فا]، [تمام شیرینی ها را مت]، [خوردند]]

(۶) ||فا، متح||

تعریف کردن: [[او فا]، [از آرایش تو متح]، [تعریف می کرد]]

رفتن: [[آنها فا]، [از تهران متح]، [رفتند]]

(۷) ||فا، متا||

تعریف کردن: [[او فا]، [تعریف-تورا متا]، [می کرد]]

سفارش دادن: [[ما فا]، [سفارش-غذا متا]، [دادیم]]

(۸) ||فا، متب||

قصد داشتن: [[ما فا]، [قصد داریم]، [این خانه را بخریم متب]]

گفتن: [[بچه ها فا]، [گفتند]، [برویم متب]]

(۹) ||فا، مس||

بودن: [[خانه فا]، [زیبا مس]، [است]]

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

مرکز تحقیقات علمی و فناوری

IRAN KHOMEINI INTERNATIONAL UNIVERSITY

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

www.anjomanfarsi.ir

شدن: [[پسرم فا]، [بزرگ مس]، [شد]]

(۱۰) || فامتق ||

رفتار کردن: [[او فا]، [مودبانه متق]، [رفتار کرد]]

فروش کردن: [[این فیلم فا]، [خیلی متق]، [فروش کرده است]]

(۱۱) || فابند، متح ||

افت داشتن: [[برای مامتح]، [افت دارد]، [که برویم دیدن او فابند]]

برآمدن: [[از شواهد]، [بر می آید متح]، [که او بیمار است فابند]]

ساختهای بنیادین سه ظرفیتی

(۱۲) || فامت، متح ||

پرسیدن: [[او فا]، [راه رامت]، [از من متح]، [پرسید]]

دادن: [[دوستم فا]، [کتابش رامت]، [به من متح]، [داد]]

(۱۳) || فامت، متا ||

تحویل دادن: [[رییس اداره فا]، [مدارک رامت]، [تحویل - [مامتا] - داد]]

یاد دادن: [[او فا]، [یاضی را مت]، [یاد - [من متا] - داد]]

(۱۴) || فامت، متب ||

خبر کردن: [[آنها فا]، [مردم رامت]، [خبر کردند]، [که جنگ شده است متب]]

آزاد گذاشتن: [[دولت فا]، [مردم رامت]، [آزاد گذاشت]، [که خودشان تصمیم بگیرند متب]]

(۱۵) || فامت، تم ||

پنداشتن: [[مردم فا]، [او رامت]، [دیوانه تم]، [می پنداشتند]]

دانستن: [[مادر فا]، [فرزندش رامت]، [نابغه تم]، [می دانست]]

(۱۶) || فامت، متق ||

لاغر کردن: [[علی فا]، [خودش رامت]، [ده کیلومتر متق]، [لاغر کرد]]

(۱۷) || فامت، متح، متا ||

آمدن: [[ما فا]، [از تهران متح]، [به همدان متح]، [آمدیم]]

رفتن: [[ما فا]، [از تهران متح]، [به همدان متح]، [رفتیم]]

(۱۸) || فامت، متا ||

درخواست کردن: [[او فا]، [از مامتح]، [درخواست - [کمک متا] - کرد]]

دستور دادن: [[فرمانده فا]، [به سربازان متح]، [دستور - [حمله متا] - داد]]

(۱۹) || فامت، متح، متب ||

اجازه گرفتن: [[دانشجوها فا]، [از استاد متح]، [اجازه گرفتند]، [که جلسه بعد را نیابند متب]]

کمک کردن: [[آنها فا]، [به مامتح]، [کمک کردند]، [که اجازه اقامت بگیریم متب]]

(۲۰) || فامت، متح، تم ||

اطلاق کردن: [[آنها فا]، [به این کوچه هامتح]، [خیابان تم]، [اطلاق می کنند]]

گفتن: [[تو فا]، [به این خرابه متح]، [می گویی]، [قصر تم]]؟

(۲۱) || فامت، متا، متب ||

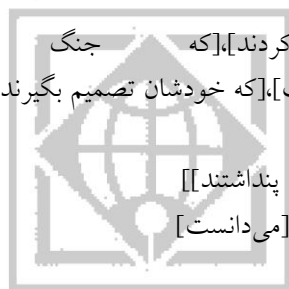
یاد دادن: [[روزگار فا]، [یاد - [من] - دادم متب]، [که صبور باشم متب]]

ساختهای بنیادین چهار ظرفیتی

(۲۲) || فامت، متح، متح ||

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

www.anjomanfarsi.ir

فرستادن: [اوپا]، [نامه رامت]، [از ایران متح]، [به آلمان متح]، [فرستاد]،
ترجمه کردن: [استادفا]، [کتاب رامت]، [از فرانسه متح]، [به فارسی متح]، [ترجمه کرد]،
تعقیب کردن: [پلیس فا]، [دزدها را مت]، [از کرج متح]، [تا تهران متح]، [تعقیب کرد]

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

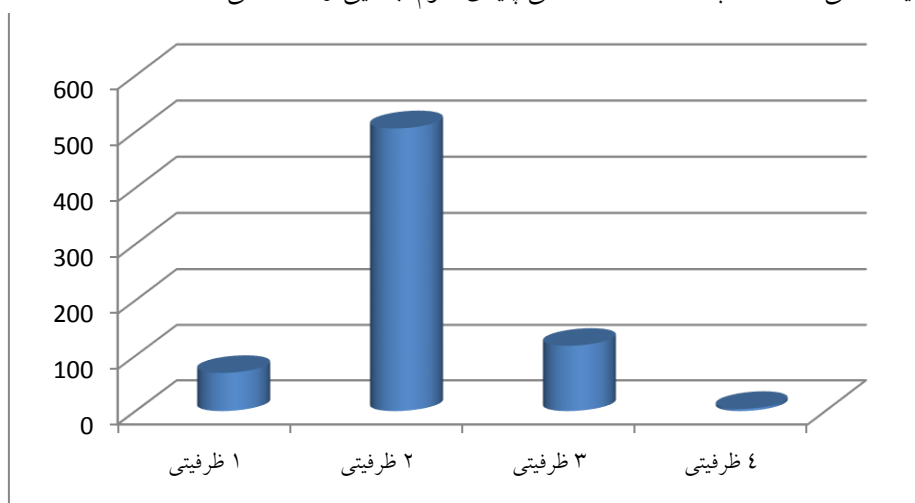
برای جمع آوری داده‌ها ابتدا افعال کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی استخراج و ظرفیت فعلی آن به صورت اعداد ۱ تا ۴ مشخص شده است. سپس برای بررسی ظرفیت افعال از آزمون کای-دو یک طرفه استفاده شده است. نتایج حاصل از این آزمون نشان داد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ظرفیت افعال به طور معنی‌داری ۲ ظرفیتی بوده است. در جدول زیر ۱۰۰ جمله‌ی اول کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی به عنوان نمونه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شده است.

ردیف	بند	فعل	ساخت ظرفیتی	ظرفیت فعلی
۱	من امروز به دنیا پا گذاشتم	پا گذاشتن	فا + متح	۲
۲	درحالی که گریه می کردم	گریه کردن	فا	۱
۳	خانم پرستارپایم را گرفت	گرفتن	فا + مت	۲
۴	و جوهری کرد	جوهری کردن	فا + مت	۲
۵	و روی یک کاغذ فشار داد.	فشار دادن	فا + مت + متح	۳
۶	تا با نوزاد دیگری عوض نشوم.	عوض شدن	فامجهول + متح	۲
۷	پرستارهم دور دستم یک نوار بست.	بستن	فا + متح + مت	۳
۸	که روی آن نوشته بود نام خانوادگی: کاظمی نام مادر: فاطمه قد: ۵۱ سانتی متر جنسیت: پسر وزن: ۳ کیلوگرم	نوشتن	فا + مت	۲
۹	فکر می کنم	فکر کردن	فا + متب	۲
۱۰	حتما پدر و مادرم از دیدن کف پایم خیلی خوشحال شدند.	شدن	فا + متح + مس	۳
۱۱	چون همان کف پا نشان می داد	نشان دادن	فا + مت	۲
۱۲	که من بچه ی آنها هستم.	بودن	فا + مس	۲
۱۳	اولین بار که مرا توی بغل مادرم گذاشتند.	گذاشتن	فا + مت + متح	۳
۱۴	چشمهایم بسته و دهانم باز بود	بودن	فا + مس	۲
۱۵	دائم سرم را به این طرف و آن طرف می چرخاندم.	چرخاندن	فا + مت + متح	۳
۱۶	مادرم مرا به سینه اش فشار داد	فشار دادن	فا + مت + متح	۳
۱۷	و گفت:	گفتن	فا + متب	۲
۱۸	کوچولوی من، خدا را شکر می کنم	شکر کردن	فا + مت	۲
۱۹	که تو را به ما داد.	دادن	فا + مت + متح	۳
۲۰	به خانواده ما خوش آمدی!	آمدن	فا + متح	۲
۲۱	بعد ادامه داد:	ادامه دادن	فا + متب	۲
۲۲	چشمهایت را باز کن.	باز کردن	فا + مت	۲
۲۳	نمی خواهی مادر را ببینی.	خواستن	فا + متب	۲
۲۴	پرستاری که مرا آورده بود،	آوردن	فا + مت	۲
۲۵	گفت:	گفتن	فا + متب	۲

۲۶	نوزادها تا دو ماهگی درست نمی بینند	دیدن	فا	۱
۲۷	ولی صداها را می شنوند.	شنیدن	فا + مت	۲
۲۸	مرا از بیمارستان به جایی بردند	بردن	فا + مت + متح + متح	۴
۲۹	که اسمش خانه بود.	بودن	فا + مس	۲
۳۰	درخانه یک نفر بادیدن من جیغ کشید	جیغ کشیدن	فا + متح	۱
۳۱	و بالا و پایین پرید.	پریدن	فا + متح	۲
۳۲	که فکر کنم	فکر کردن	فا + مت	۲
۳۳	اسمش "خواهرجان" بود.	بودن	فا + مس	۲
۳۴	او لب هایش را روی صورتم چسباند	چسباندن	فا + مت + متح	۳
۳۵	و آنقدر فشار داد	فشار دادن	فا + مت	۲
۳۶	که این بار من جیغ کشیدم.	جیغ کشیدن	فا	۱
۳۷	می خواست مرا بغل کند،	خواستن	فا + متب	۲
۳۸	که بابا به او گفت:	گفتن	فا + متح	۲
۳۹	مواظب سرش باش!	بودن	فا + مس	۱
۴۰	نمی تواند سرش را نگه دارد.	توانستن	فا + متب	۲
۴۱	دستت را بگذار زیر گردن بچه.	گذاشتن	فا + مت + متح	۳
۴۲	آن وقت فهمیدم	فهمیدن	فا + متب	۲
۴۳	که اسم من بچه است.	بودن	فت + مس	۲
۴۴	چند روز بعد بابا از راه آمد	آمدن	فا + متح	۲
۴۵	و با خوشحالی گفت:	گفتن	فا + متب	۲
۴۶	برای حمید شناسنامه گرفتم.	گرفتن	فا + متح + مت	۳
۴۷	برادر جان گفت:	گفتن	فا + متب	۲
۴۸	بابا چرا برای من نگرفتی؟	گرفتن	فا + متح + مت	۳
۴۹	بعد پرید	پریدن	فا	۱
۵۰	و آن را از دست مادر گرفت	گرفتن	فا + مت + متح	۳
۵۱	و گفت:	گفتن	فا + مت	۲
۵۲	بینم،	دیدن	فا + متب	۲
۵۳	شناسنامه چه شکلی است؟	بودن	فا + مس	۲
۵۴	مادر جان گفت:	گفتن	فا + متب	۲
۵۵	بیا	آمدن	فا	۱
۵۶	بین	دیدن	فا + متب	۲
۵۷	تو خودت هم شناسنامه داری.	داشتن	فا + مت	۲
۵۸	مواظب باش	بودن	فا + مس	۲
۵۹	کتیفش نکنی.	کتیف کردن	فا + مت	۲
۶۰	خواهر جان پرسید:	پرسیدن	فا + متب	۲
۶۱	شناسنامه به چه دردی می خورد؟	به درد خوردن	فا + مت	۲
۶۲	بابا جواب داد:	جواب دادن	فا + متب	۲
۶۳	شناسنامه ی هرکس نشان می دهد	نشان دادن	فا + متب	۲
۶۴	که او کیست	بودن	فا + مس	۲
۶۵	و از کدام خانواده است.	بودن	فا + مس	۲
۶۶	شناسنامه همچنین نشان می دهد	نشان دادن	فا + متب	۲
۶۷	که ما ایرانی هستیم.	بودن	فا + مس	۲

۳	فا + متح + متح	استفاده کردن	بعدها برای خیلی کارها مانند ثبت نام در مدرسه، گرفتن دفترچه ی بهداشتی، ازدواج و کار از شناسنامه استفاده می کنیم.	۶۸
۲	فا + متب	بایستن	برای همین باید در نگهداری آن دقت کنیم.	۶۹
۳	فا + متح + متب	خواندن	در کتاب علوم سال اول خواندید،	۷۰
۱	فا	رشد کردن	که همه موجودات زنده رشد می کنند و	۷۱
۲	فا + مس	شدن	کاملتر و بزرگتر می شوند.	۷۲
۳	فا + مت + متح	به وجود آوردن	رشد کردن، تغییری در موجودات زنده به وجود می آورد.	۷۳
۱	فا	رشد کردن	شما نیز از زمان تولد تا کنون رشد کرده اید.	۷۴
۲	فا + متح	به وجود آمدن	چه تغییری در شما به وجود آمده است؟	۷۵
۲	فا + مس	شدن	تغییرات بدن پس از زمان تولد تاکنون، قد شما بلندتر و وزن شما بیشتر شده است.	۷۶
۲	فا + متح	به وجود آمدن	از آن زمان چه تغییرات دیگری در بدن شما به وجود آمده است؟	۷۷
۱	فا	متولد شدن	وقتی متولد شدید،	۷۸
۲	فا + متح	نیاز داشتن	به چه نوع غذایی نیاز داشتید؟	۷۹
۱	فامجهول	برطرف شدن	برای اینکه نیاز شما برطرف شود،	۸۰
۲	فا + مت	کردن	چه می کردید؟	۸۱
۲	فا + مس	بودن	وقتی کودکی دوساله بودید،	۸۲
۲	فا + متح	سرگرم شدن	با چه اسباب بازی هایی سرگرم می شدید؟	۸۳
۲	فا + متح	فرق داشتن	آیا بازی های امروز شما با دو یا سه سالگی تان فرق دارد؟	۸۴
۲	فا + متح	به وجود آمدن	آیا تغییری در نیازهای شما به وجود آمده است؟	۸۵
۲	فا + متح	آمدن	وقتی به دنیا آمدید،	۸۶
۲	فا + متب	توانستن	خیلی از کارها را نمی توانستید انجام دهید.	۸۷
۳	فا + متح + متب	پاددادن	پدر و مادر به شما یاد دادند	۸۸
۱	فا	راه رفتن	که راه بروید	۸۹
۱	فا	حرف زدن	و حرف بزنید.	۹۰
۲	فا + متب	توانستن	آیا می توانید بگویید	۹۱
۲	فا + مس	بودن	وقتی دو یا سه ساله بودید،	۹۲
۲	فا + متب	توانستن	چه کارهایی را نمی توانستید انجام دهید؟	۹۳
۳	فا + متح + متح	کمک کردن	چه کسانی برای انجام کارها به شما کمک می کردند؟	۹۴
۲	فا + متب	توانستن	امروز چه کارهایی را می توانید انجام دهید	۹۵
۲	فا + متب	توانستن	که در گذشته نمی توانستید؟	۹۶
۳	فا + مت + متح	یاد گرفتن	این کارها را از چه کسانی یاد گرفته اید؟	۹۷
۱	فا	تغییر کردن	بله، توانایی های شما تغییر کرده	۹۸
۲	فا + مس	شدن	و بیشتر شده است.	۹۹
۲	فا + مت	انجام دادن	مجید دیروز چه کاری انجام داده است؟	۱۰۰

نمودار زیر ظرفیت فعلی افعال کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی را نشان می‌دهد:

نمودار ۴-۱: توصیف ظرفیت افعال در کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی

ظرفیت فعل	فراوانی مشاهده شده	درصد	فراوانی مورد انتظار	خلاصه نتیجه آزمون کای- دو یک طرفه
ظرفیتی ۱	۶۹	۹/۹	۱۷۴/۳	 $\chi^2 = 879.683$ sig = 0.001
ظرفیتی ۲	۵۰۶	۷۲/۶	۱۷۴/۳	
ظرفیتی ۳	۱۱۸	۱۶/۹	۱۷۴/۳	
ظرفیتی ۴	۴	۰/۶	۱۷۴/۳	

جدول ۴-۲: خلاصه نتیجه آزمون کای- دو یک طرفه برای بررسی ظرفیت افعال در کتاب مطالعات اجتماعی در همین راستا و به منظور تسهیل در امر آموزش و یادگیری افعال و تولید محتوا برای آموزش فارسی به غیر فارسی زبانان، با استفاده از داده‌های این پژوهش، دو جدول ارائه شده است که در جدول اول، افعال براساس ظرفیت و در جدول دوم، افعال پربسامد در رشته‌ی مطالعات اجتماعی آورده شده‌اند.

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

افعال یک ظرفیتی	افعال دو ظرفیتی
گریه کردن - دیدن - جیغ کشیدن - آمدن - رشد کردن - تولید شدن - برطرف شدن - راه رفتن - حرف زدن - تغییر کردن - خوردن - خوابیدن - بازی کردن - ازدواج کردن - درد کردن/ گرفتن - آسیب دیدن - غصه خوردن - وارد شدن - نشستن - آه کشیدن - بلند شدن - تمام شدن - آمدن - زنگ زدن - بردن - دراز کشیدن - بودن - هم فکری کردن - اتفاق افتادن - زیاده روی کردن - خجالت کشیدن - استراحت کردن - جا به جا شدن - سیم کشی کردن - پوسیدن - رخ دادن - گم شدن - ایستادن - پیش آمدن -	پا گذاشتن - گرفتن - جوهری کردن - عوض شدن - نوشتن - فکر کردن - نشان دادن - بودن - گفتن - شکر کردن - آمدن - ادامه دادن - باز کردن - آوردن - شنیدن - پریدن - خواستن - توانستن - فهمیدن - داشتن - کیف کردن - به درد خوردن - جواب دادن - شدن - به وجود آمدن - نیاز داشتن - کردن - سرگرم شدن - فرق داشتن - انجام دادن - نگاه کردن - وجود داشتن - نیاز داشتن - فرق کردن - تفاوت داشتن - باعث شدن - خوردن - حفظ کردن - علاقه داشتن - درست کردن - زندگی کردن - بایستن - مراقبت کردن - دوختن - قصه گفتن - فرمودن - نیکی کردن - سخن گفتن - دلتنگ شدن - خریدن - برگشتن - پهن کردن - سرزدن - پاک

<p>کردن - طول کشیدن - برداشتن - صدا زدن - پرسیدن - پختن - خیره شدن - گذشتن - دانستن - نوازش کردن - اجرا کردن - همکاری کردن - مشاهده کردن - توجه کردن - رعایت کردن - در آوردن - نام بردن - کار کردن - به کار رفتن - مصرف کردن - شستن - پوشیدن - تمیز کردن - اتو کردن - خرج کردن - پس انداز کردن - تصمیم گرفتن - محافظت کردن - بازکردن - افتادن - ماندن - انداختن - میچاله کردن - به زحمت انداختن - اصرار کردن - فرو رفتن - ضرر داشتن - دور ریختن - دقت کردن - جمع آوری کردن - سوزاندن - دفن کردن - فراموش کردن - آماده شدن - سلام کردن - جمع شدن - عبادت کردن - دور ماندن - احساس کردن - روشن کردن - خودداری کردن - موجب شدن - نجات دادن - بازدید کردن - خاموش کردن - آشنا شدن - شناختن - گم شدن - قرار داشتن - بخشیدن - پیچیدن - طلوع کردن - غروب کردن - ایستادن - علامت زدن - رسیدن - پست کردن - رفت و آمد کردن - دوییدن - حرکت کردن - نصب شدن - به خاطر سپردن - مطمئن شدن - احترام گذاشتن - برخورد کردن - کمک گرفتن</p>	
<p>بستن - فشار دادن - شدن - گذاشتن - چرخاندن - دادن - چسباندن - استفاده کردن - خواندن - به وجود آوردن - یاد دادن - کمک کردن - بودن - یاد گرفتن - بردن - پیشنهاد کردن - گذشتن - تقسیم کردن - وجود داشتن - مقایسه کردن - به دست آوردن - تهیه کردن - استخراج کردن - صرفه جویی کردن - حرارت دادن - ساختن - خمیر کردن - کوچ کردن - تشکر کردن - تعریف کردن - انجام گرفتن - ذخیره کردن - مهارت داشتن - نقشه کشیدن - عبور دادن - دست زدن - رساندن</p>	<p>افعال سه ظرفیتی</p>
<p>بردن - هدایت کردن - رفتن - آمدن</p>	<p>افعال چهار ظرفیتی</p>

جدول ۴-۳: افعال مستخرج از کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم بر اساس ظرفیت فعل

<p>افعال پربسامد</p> <p>بودن - شدن - دیدن - شنیدن - گفتن - خوردن - خوابیدن - گرفتن - آمدن - رفتن - آوردن - توانستن - بایستن - دانستن - داشتن - فکر کردن - خواستن - گذاشتن - کردن - گفت و گو کردن - انجام دادن - به وجود آوردن - وجود داشتن - قراردادن - قرار گرفتن - استفاده کردن - توجه کردن - دقت کردن - نگاه کردن - زندگی کردن - نیاز داشتن - تغییر کردن - خریدن - بستن - باز کردن - ساختن - نشان دادن - خرید کردن - نوشتن - خواندن - تشکیل دادن - جمع آوری کردن - نگه داشتن - فهمیدن - مشاهده کردن - افتادن - تشکیل دادن - تشکیل شدن - رسیدن - نتیجه گرفتن - ماندن - مشخص کردن - تفاوت داشتن - شباهت داشتن - حرکت کردن - وارد کردن - بلند کردن - کشیدن - هل دادن - کمک کردن - درست کردن - دوست داشتن - کار کردن - به کار بردن - تهیه کردن - بریدن - فرو کردن - گذشتن - گذراندن - برگشتن - پرسیدن - سوال کردن - تقسیم کردن - تصمیم گرفتن - گزارش دادن - به وجود آمدن - رساندن - ریختن - تولید کردن - فرستادن - مقایسه کردن - کامل کردن - برداشتن - پیشنهاد کردن - نامیدن - رعایت کردن - مصرف کردن - خودداری کردن - احساس کردن - باعث شدن - باقی ماندن</p>

جدول ۴-۴: افعال پربسامد

۵. نتیجه گیری

پس از توصیف و بررسی ظرفیت افعال کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی، اکنون به بررسی ظرفیت افعال در این کتاب می‌پردازیم.

بر اساس آزمون‌های انجام گرفته در فصل چهار، ۶۹۷ فعل از کتاب علوم اجتماعی بدست آمده است که از این تعداد ۶۹ فعل یک ظرفیتی، ۵۰۶ فعل دو ظرفیتی، ۱۱۸ فعل سه ظرفیتی و ۴ فعل چهار ظرفیتی هستند. با توجه به این آمار، افعال به کار رفته در این کتاب به ترتیب از نوع دو ظرفیتی، سه ظرفیتی، یک ظرفیتی و چهار ظرفیتی هستند. در نتیجه بیشتر افعال فارسی دارای اطلاعات صرفی، نحوی، معنایی و کاربردی چشمگیری هستند؛ از همین رو آموزش آنها به فارسی‌آموزان از اهمیت شایانی برخوردار است. یکی از ابزارهای مفید برای نیل به این مقصود، هم برای معلمان و مؤلفان مواد آموزشی زبان فارسی و هم برای

فارسی‌آموزان، طبقه‌بندی افعال فارسی است. به صورت بالقوه افعال را می‌توان به گروه‌های "الفبایی، آوایی، همکردی، ساختاری، ظرفیتی، موضوعی، موقعیتی، حوزه‌بندی معنایی، شخصی/ غیر شخصی، سببی/ غیر سببی، نمود (لحظه‌ای، تداومی، لحظه‌ای تداومی)، بند متمم‌پذیری، گفتاری و ... " طبقه‌بندی کرد (میرزایی ۱۳۸۸). یکی از نیازهای عمده‌ی مدرسان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و فارسی‌آموزان، دسترسی به فهرستی جامع از فعل‌های زبان فارسی به همراه متمم‌های اجباری و اختیاری آنهاست. پژوهش حاضر می‌تواند گامی موثر برای تهیه‌ی محتوا و مواد آموزشی مناسب برای فارسی‌آموزان سطح میانی باشد. به همین منظور جدولی متشکل از افعال با ظرفیت‌های مختلف، مستخرج از کتاب مطالعات اجتماعی در قسمت تحلیل داده‌ها ارائه شده است که می‌توان در امر آموزش به فارسی‌آموزان و تهیه‌ی محتوا برای ایشان از آن استفاده کرد. این پژوهش را می‌توان مقدمه‌ای برای تالیف کتاب علوم اجتماعی فارسی‌آموزان سطح میانی در نظر گرفت.

با توجه به داده‌های این پژوهش، ۶۹۷ فعل از کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم استخراج شده است که این داده‌ها می‌تواند گامی موثر تهیه‌ی پیکره‌ی افعال باشد. چرا که داشتن پیکره‌ای از افعال پربسامد، در امر آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و تهیه‌ی محتوای آموزشی و آزمون‌سازی ضروری است، همیشه یکی از دغدغه‌های مدرس آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان این است که چه افعال و چه تعدادی باید در سطوح مختلف و با توجه به نیاز زبان‌آموز باید آموزش داده شود تا نیاز زبان‌آموز برطرف شود. بنابراین با توجه به اینکه فعل در زبان فارسی مرکز ثقل جمله و تعیین‌کننده‌ی ساخت بنیادین آن است اغلب زبان‌آموزان غیرفارسی‌زبان با ملیت‌های مختلف در کاربرد درست فعل و همچنین حروف اضافه‌ی فعل‌ها با مشکلات زیادی روبه‌رو می‌شوند که این مشکلات با توجه به ملیت زبان‌آموزان هم متغیر است. مثلاً عرب‌زبانان به دلیل تداخل زبان فارسی با زبان مادری‌شان و شباهت نوشتاری این دو زبان، افعال را در جای مناسب به کار نمی‌برند و گاهی هم از لحاظ معنایی درست استفاده نمی‌کنند. و یا چینی‌زبانان به دلیل ویژگی‌های خاص نحوی زبان مادری‌شان، علاوه بر مشکل یاد شده، مشکل صرف فعل را نیز دارند. بنابراین از داده‌های این پژوهش هم می‌توان برای تهیه‌ی فرهنگ کاربردی افعال فارسی ویژه‌ی غیرفارسی‌زبانان استفاده کرد. طبقه‌بندی افعال بر اساس ظرفیت آنها در رشته‌ی تخصصی مطالعات اجتماعی می‌تواند عنوان پژوهش بعدی باشد. همچنین، از افعال مستخرج از این پژوهش می‌توان در تهیه‌ی پیکره‌ی زبان فارسی به عنوان ابزار تحقیقی برای مسایل آموزش زبان فارسی به خصوص در سطح میانی و آموزش فارسی برای اهداف ویژه به طور گسترده‌تر استفاده کرد.

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

IRAN KHOMENI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

انجمن علمی زبان ادبی فارسی
منابع

- خیام پور، ع. (۱۳۸۲). "دستور زبان فارسی". انتشارات ستوده.
- دبیرمقدم، م. (۱۳۷۶). "فعل مرکب در زبان فارسی"، مجله زبانشناسی، س ۱۲، ۱۳۹۹.
- رسولی، م؛ مینایی بیدگلی، ب؛ فیلی، ه؛ امینیان، م. (۱۳۹۱). "استخراج بی‌ناظر ظرفیت فعل در زبان فارسی"، نشریه‌ی پردازش علم و داده‌ها، شماره ۲.
- طباطبایی، ع. (۱۳۸۴). "فعل مرکب در زبان فارسی"، نامه فرهنگستان، شماره ۲.
- طبیب زاده، الف. (۱۳۹۳). "ظرفیت فعل و ساخت‌های بنیادین جمله در فارسی امروز". نشر مرکز، تهران.
- طبیب زاده، الف. (۱۳۹۱). "دستور زبان فارسی"، نشر مرکز، تهران.
- طبیب زاده، الف. (۱۳۸۵). "وابسته‌های فعل در زبان فارسی بر اساس نظریه‌ی وابستگی"، دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)، شماره ۱.
- مولودی، الف؛ کوهستانی، م؛ رسولی، م. (۱۳۹۰). "فرهنگ ظرفیتی فعل: تلاشی در جهت آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان"، ارائه شده در نخستین همایش بین‌المللی گسترش زبان و ادبیات فارسی، تهران.
- میرزایی، م، ب. (۱۳۸۸). "آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان و طبقه‌بندی آموزشی افعال"، مجموعه مقالات اولین همایش آموزش زبان فارسی و زبانشناسی، شماره ۱۲.

منابع انگلیسی

Herbst, T, (1986), A Valency Model in English, journal of Linguistics, Vol. 24, 256, 301